

РЕЗЮМЕ

Маколада коракалпок тили ва адабиётини ўқитишда ўқувчиларнинг оғзаки ва ёзма нутқини ривожлантириш муҳимлиги таъкидланган. Мактабларда коракалпок тили ва адабиётини ўқитишда кишилар ўртасидаги мулоқотнинг икки хил шаклига эга бўлган оғзаки ва ёзма нутқнинг бирикмаси сифатида қаралади. Мақола талабаларнинг маънавий маданиятини бойитишга қаратилган.

РЕЗЮМЕ

В статье подчеркивается важность развития устной и письменной речи учащихся при обучении каракалпакскому языку и литературе. Преподавание каракалпакского языка и литературы в школах считается комбинацией устной и письменной речи, которая имеет две разные формы общения между людьми. Статья направлена на обогащение духовной культуры учащихся.

SUMMARY

The article focuses on the importance of developing students' oral and written language in the teaching of Karakalpak language and literature. The teaching of Karakalpak language and literature in schools is considered to be a combination of oral and written language, which has two different forms of communication between people. The article is aimed at enriching the spiritual culture of students.

OCHIQ MATNLI MASALALARNI YECHISHNING KLASSTER USULI

G.B.Quzmanova – o'qituvchi

Chirchiq davlat pedagogika instituti

Tayanch so'zlar: matematika, ochiq masala, klaster, maktab, muammo, yechish, o'qitish, vazifa, ta'lim.

Ключевые слова: математика, открытая проблема, кластер, школа, решение проблем, обучение, задача, образование.

Key words: mathematics, open-problem, cluster, school, problem, solving, teaching, task, education.

O'zbekistonda umumiy o'rta ta'lim maktablarini rivojlantirish kansepsuyasida o'quv fanlarini chuqur o'qitish va turli usullardan foydalanish vazifasi qo'yilgan [1]. Shu jihatdan umum o'rta ta'lim maktablarida Matematika fanini o'qitishda zamonaviy ta'lim usullaridan foydalanish dolzarb bo'lib turibdi. Bu borada mazkur fandagi ochiq matnli masalalarning yechimini o'quvchilarga o'rgatishda klaster usuli juda qo'l keladi. Bunda yangi metodlarni joriy etib borish muhimdir. Ana shunday yangi metodlardan biri "ochiq" matnli masalalarni yechish metodikasidir.

O'quv darsliklaridagi matnli masalalar standartli, ya'ni "yopiq" masalalar bo'lib, ular ma'lum algoritmlar asosida yechiladi. Shu ma'noda ko'p variantli yechimga ega bo'lgan masalalarni "Open-ended Taks" metodikasini ishlab chiqish zaruriyat bo'lib turibdi. "Open-ended Taks" matnli masalalar metodikasini ishlab chiqish zaruriyati quyidagilar bilan belgilanadi:

- "Ochiq" masalalar yechish metodikasini ishlab chiqish;
- Bo'lajak o'qituvchilarni "ochiq" masalalar nazariyasi va amalyoti bilan qurollantirish;
- Matematik metodlarni boyitib borish;
- "Ochiq" masalalar tavsifi va tasnifi bizning yondashuvimizga ko'ra, quyidagilarni qamrab oladi:
- a) "ochiq" masalalar yechimni ko'p variantli metodlarga asoslanadi;
- b) "ochiq" masalalarni turlicha talqin qilish mumkin;
- c) "ochiq" masalalar ko'p variantli javoblarga ega bo'ladi.

Shu ma'noda "ochiq" masalalar to'g'risida quyidagi mazmunni anglatadi.

- Muammo ochiq qo'yiladi;
- Muammo muhokama mulohaza va umumlashtirishga yo'naltiradi;
- Vaziyatli holatlar keltirib chiqaradi.

Mazkur yondashuvlar "yopiq", "ochiq" masalalar mazmunini quyidagicha tasniflash imkonini beradi [2]:

Ochiq matnli masala muammoni to'liq va o'zida yechim manbalarini ta'limiy fikrlash, muammoni tavsiflash va o'ylash ko'nikmalari kutilgan darajada shakllanadi [3]. Shu sababli ochiq matnli masalalarni yechishda klaster usuludan foydalanish muhimdir. O'qitishning klaster usuli ta'lim beruvchi, ta'lim oluvchi va ta'lim ishtirokchilarining o'zaro hamkorligiga asoslanadi [4]. Bu usuldan ochiq matnli masalalarni yechishda quyidagicha foydalanish mumkin:

1. *O'qituvchining vazifasi.* O'qituvchi ochiq matnli masalalarni tayyorlaydi, ularni yechish uchun o'quvchilarga taqdim etadi va o'quvchilarning bilimni (yechish darajasini) baholaydi. Ochiq matnli masalalarni tayyorlashda darsliklardan, turli o'quv adabiyotlaridan foydalanish mumkin yoki o'qituvchining o'zi mustaqil ravishda qiziqarli ochiq matnli masalalar tayyorlashi mumkin. Asosiy

siysi tayyorlangan ochiq matnli masalalar qiziqarli, aniq ifodalanagan va o'quvchilarni o'ziga jalb etuvchi xususiyatga ega bo'lishi kerak.

Ochiq matnli masalalarni klaster usulida yechishda o'qituvchi yo'naltiruvchi va baholovchi vazifasini bajaradi.

2. *O'quvchining vazifasi.* Ochiq matnli masalalarni klaster usulida yechishda o'quvchi mustaqil faoliyat ko'rsatadi. U ochiq matnli masalalarni o'z bilimi, fikrlashi va tushunish ko'nikmalariga tayangan holda yechadi. Bunda ayniqsa masafaviy ta'lim shaklidan oqilona foydalanish samarali hisoblanadi. Chunki bu ta'lim shaklida o'quvchi hech kimdan yordam olmasdan, mustaqil ravishda o'z izlanishiga tayanib ochiq matnli masalalarni yechadi va baholash uchun o'qituvchiga taqdim qiladi.

Ochiq matnli masalalarni klaster usuli asosida yechishda o'quvchi mustaqil izlanishi bilan faollashadi. Shu sababli mazkur usul o'quvchilarni faollashtirishi bilan muhim ahamiyatga ega.

3. *Mutaxassisning vazifasi.* O'qituvchi ochiq matnli masalalar darsiga matematika bo'yicha yirik mutaxassislar, oliy ta'lim o'qituvchilari yoki tajribali o'qituvchilarni taklif etishi mumkin. Bunda taklif etilganlar ochiq matnli masalalarni yechishning turli variantlari bo'yicha maslahat berish vazifasini bajaradi. Shuningdek, ular o'quvchilarning masalalarni yechish bilimi, qobiliyati va fikrlarini aniqlaydi. Buning natijasida o'quvchilarning ochiq matnli masalalar bo'yicha layoqat darajasi yaqqol namayon bo'ladi.

E'tibor berilsa, ochiq matnli masalalarni klaster usulida yechish o'ziga xos xususiyatlariga egadir. Unda asosiy masala o'quvchilarni faollashtirishdan iborat bo'ladi. Chunki klaster usulida ochiq masalalarni yechish uchun o'quvchilar quyidagilarni amalga oshiradi:

- ochiq matnli masalalarni o'qish, tushunish va idrok etish;
- ochiq matnli masalalarni yechish uchun qo'shimcha izlanadi, turli ma'lumotlarni topadi va tahlil qiladi;
- mustaqil fikrlaydi va masalaning yechimini qiyoslaydi;
- masala yechimini baholash uchun o'qituvchiga taqdim etadi;

Diqqat qilinsa, bu bilan o'quvchilar o'zi ustida ishlaydi va eng asosiysi ochiq matnli masalalarni mustaqil yechadi.

Ochiq masalalar yopiq masalaning asosidir. Ochiq masalalarda boshlang'ich yoki yakuniy maqsad aniq berilmagan. O'quvchilarga o'z tadqiqot savolini qo'yishda mulohaza yuritish metodini tanlash, masalani yechish uchun zarur qo'shimcha parametrlarni kiritishda erkinlik beriladi. Shu sababli yechish jarayonida yechimlar turli xil bo'lishi mumkin bu o'quvchi qilgan tanlov va xatoliklariga bog'liq. Ta'kidlash lozimki, hayotda biz asosan ochiq turdagi masalalarga duch kelamiz. Hayotiy vaziyatda barcha ya'ni hayotda barcha boshlang'ich ma'lumotlar berilgan, aniq maqsad qo'yilgan va yuzaga kelgan vaziyatdan chiqishning yagona yo'li bo'lgan hayotiy vaziyatlarni uchratishni tasav-

vur qilish qiyin. Shunday qilib, o'quvchilarga matnli masalalarni yechishni o'rgatishning noan'anaviy yondashuvlari o'ziga xos xususiyatlarga egaligi bilan ahamiyatlidir.

O'qitishning klaster usuli o'quvchilarni faollashtirishi bilan muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, bizningcha, Matematika o'quv fanini o'qitishda klaster usuli kutilgan samarani beradi. Misol uchun, Toshkent viloyati Chirchiq davlat pedagogika institutida "Boshlang'ich ta'lim" kafedrasidan viloyatning umumiy o'rta ta'lim maktablari boshlang'ich sinflarida "Matematik savodxonlik

sinflari" tashkil etdi. Klasterning noyob usuli vositasida kafedra azolari va umumiy o'rta ta'lim maktablarining o'qituvchilari o'rtasida nazariy, kasbiy hamda amaliy hamkorlik yuzaga keldi. Buning natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining matematik savodxonligini kuchaytirish imkoniyati paydo bo'ldi. Bu tajribadan Respublika miqyosida foydalanish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Shunday qilib ochiq matnli masalalarning yechimini o'quvchilarga klaster usulida o'rgatish innovatsion yondashuv hisoblanadi.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020- yil 6-noyabrda "O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrunda ta'lim-tarbiya va ilm -fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Farmoni. //www.ziyouet.uz

2. Галиуллина Е.Н. Что такое «открытые» задачи / Е.Н. Галиуллина// Младший школьник, воспитание, развитие: - Ульяновск: УГПУ, 2003, - С. 24- 36.

3. Muhammedov G', Xodjamqulov U., Toshmurova S. Pedagogik ta'lim innovatsion klasteri. -T.: 2020.

4. Quzmanova G.B. "Approaches of mathematical and pedagogical scientists in the teaching of textual problems in general secondary schools // Current research journal of pedagogics 2(8): 80-83, August 2021 DOI: <https://doi.org/10.37547/pedagogics-crijp-02-08-18> ISSN 2767-3278 ©2021 Master Journals.

REZYUME

Maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablarida ochiq turdagi masalalarni yechishda klaster usulining mohiyati ochib berilgan.

РЕЗЮМЕ

В статье исследуется важность кластерного подхода в решении открытых задач в общеобразовательных школах.

SUMMARY

The article examines the importance of the cluster approach in solving open- problems in schools.

ХАЛҚ ДОСТОНЛАРИДА ЁШЛАР ТАРБИЯСИНИНГ ҚЎЙИЛИШИ

Ш.Нурбоев – тадқиқотчи

Жиззах давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: халқ достонлари, таълим-тарбия, маънавий-ахлоқий тарбия, урф-одат, халқ педагогикаси, тафаккур, дунёқараш, адабиёт.

Ключевые слова: народные былины, образование, духовно-нравственное воспитание, традиция, народная педагогика, мышление, мировоззрение, литература.

Key words: folk epics, education, spiritual and moral education, tradition, folk pedagogy, thinking, worldview, literature.

Ахлоқий маданиятнинг доимий ривожланишини миллатимизнинг тафаккури, дунёқараш, педагогикаси, урф-одатлари, расм-русумлари, маънавий-ахлоқий тарбияси билан боғлиқ тугал ва сермазмун хулосаларида кўрамиз. Бинобарин, бу хулосалар халқ достонларида ҳам ўз ифодасини тўлиқ топганки, улар ўз навбатида авлодларни маънавий камолотга етказувчи, миллий ва умумбашарий кадриятларга асосланган ахлоқий фазилатларни сингдирувчи тарбия воситаси ҳам ҳисобланади. Бу эса ўз-ўзидан яна кундалик ҳаётимизда миллий тарбияга, таълимда халқ достонларига қайта-қайта мурожаат этишни, айниқса, маънавий-ахлоқий тарбия тизимларига дахлдор жиҳатларни илмда махсус ўрганиш ва таълим жараёнида ўргатиш вазифасини кун тартибига қўймоқда.

Халқ достонларидаги ватанга, ўз элига садоқатлилик, эътиқодлилик, инсонпарварлик, ҳушмуомалалик, оқиллилик, ота-онани қадрлаш, фарзандга меҳр-муҳаббатлилик, ҳамжиҳатлик, омонатни сақлаш ва хиёнат қилмаслик, тухмат ва нафс балосидан сақланиш, дўстликни сақлаш, умрни қадрлаш, қўшничилик ва қўшни қадрига етиш каби юздан ортиқ энг етакчи миллий одоб мезонларимизнинг дидактик асосларини очиб бериш орқали баркамол авлодларда миллий ва умумбашарий кадриятларга асосланган юксак маънавий-ахлоқий фазилатларни ривожлантиришнинг самарали усуллари ҳамда методларини ишлаб чиқиш бугунги замон талаби саналади.

Халқ педагогикасининг таълим-тарбиявий ва дидактик имкониятлари, айниқса, баркамол авлод тарбиясининг маънавий-ахлоқий масалаларини фольклор намуналарига боғлаб ўрганиш, уларнинг ўзига хос ечими ва талқинларини миллий

тарбияшунослигимизда З.Миртурсунов, Б.Қодиров, Н.Сафаров, М.Шербоев, О.Мўминов, М.Маҳмудова, Х.Жумаева, Я.Раҳмонова, А.Мусурмонов, А.Соҳибоев, М.Мусурмонова, М.Бозорова, М.Қосимова, Г.Холбоева каби олимларнинг тадқиқотлари ва мақолаларида ҳам кўрамиз. Уларнинг ҳаммасида бир томондан назарий ва илмий-методик самарадорлик, иккинчи томондан, давр мафқурасининг кучли таъсири, партиявийлик мафқураси талаби ҳукмрон тамойил сифатида етакчилик қилди. Натижада, бу давр тадқиқотларида фольклор намуналарига мурожаат этиш ва уларнинг тарбиявий, таълимий ва дидактик имкониятларини таҳлил қилишда тадқиқотчиларнинг бир ёклама фикр-мулоҳазалар юритишига сабаб бўлди: яъни, педагогик ҳодисаларга синфийлик ва шўровий мафқура нуктаи назардан ёндашиш тамойили устунилик қилди.

Яна шуни таъкидлаш жоиз: М.Муродов, Қ.Йўлдошев, Т.Турдиев, И.Ёрматов, О.Мадаев, А.Эргашев, Ў.Отамирзаева, З.Ибрагимова, Д.Жуманазарова ва бошқаларнинг [1-9] ишларида ҳам яна халқ оғзаки ижодидаги таълим-тарбия масалаларининг айрим жиҳатлари, баркамол авлод тарбиясига таъсири масалалари ёритилганлигини кузатамиз, лекин, улардаги қўйилган муаммоларда методик жиҳатдан филологик таҳлил устунилик қилади.

Халқ педагогикасида баркамол авлод тарбиясига дахлдор маънавий-ахлоқий масалаларнинг қўйилиши муаммосига алоқадор илмий-тадқиқотлар ва адабиётларни ўрганиш бизни қуйидаги мулоҳазаларни билдиришимизга имкон берди:

1. Ўтган асрнинг ўрталаридан бошлаб то мустақиллик қўлга киритилгунгача бўлган даврдаги миллий педагогикамизда бир неча диссертациялар ёзилди, алоҳида монографик тадқиқотлар ва илмий-методик мақолалар эълон қилинди. Лекин, уларнинг